

RAFFAY ZOLTÁN – CSAPÓ JÁNOS

AZ ÖKOTUDATOSSÁG MINT KERESLETI ÉS KÍNÁLATI TREND HELYE ÉS SZEREPE A TURIZMUSBAN

BEVEZETÉS

Az 1950-es évek óta a világgazdaság új súlypontjainak egyike a szolgáltatás szektor nemzetgazdaságokon belüli látványos növekedése, azon belül pedig a turizmus szerepének folyamatos erősödése (Hall, 2004; Lew-Hall-Timothy, 2008; Michalkó, 2010). Napjainkra a turisztikai világpiac egy összefüggő, interdependens rendszert alkot, melyben a keresleti és a kínálati oldal térben és időben is jelentős változásokon ment keresztül, mind a mennyiségi, mind a minőségi összetevőket tekintve. Még mindig újabb és újabb területek kapcsolódnak be a nemzetközi és a belföldi turizmusba egyaránt, a kiéleződő versenyben pedig csak az az attrakció, desztináció vagy turisztikai szereplő maradhat talpon, amely és aki a színvonalbeli és mind magasabb minőségi elvárásoknak is megfelel (Töröcsik- Csapó, 2018, Gonda et al., 2020).

A legfrissebb – a COVID-19 járvány előtti, a még teljes mértékben működő turizmust bemutató – adatok tanúsága szerint 2019-re a nemzet-

közi turistaérkezések (határátlépéssel járó utazások) száma meghaladta az 1,5 milliárd érkezést, mellyel párhuzamosan a turisztikai költségek volumene 2019-re 1700 milliárd USD értékre növekedett. A turizmus adta a globális GDP 10,3%-át, továbbá világszerte 330 millió embernek biztosított munkahelyet, megélhetést, ami az összes munkavállaló mintegy egytizede (UNWTO, 2020; WTTC, 2020). Ez az elképesztő fejlődés – 1950-ben még összesen 25 millió nemzetközi turistaérkezést regisztráltak (!) – idővel természetesen maga után vonta a turizmus szabályozásának igényét is, hiszen az egyre inkább szembetűnő és mindennapjainkban is megélt jelenségek jelentős társadalmi-gazdasági vagy éppen a természetre, és tágabb értelemben a környezetre gyakorolt hatásokkal bírnak. A negatív hatások kiemelkedő példái közé tartozik a tömegturizmus (angol kifejezéssel: mass tourism) és a hosszú távú tervezést nélkülöző, környezetet romboló, kizárólag a gazdasági érdekekre alapuló

turisztikai beruházások, fejlesztések sora.

A bevezetés ezen utolsó megállapítása sarkallta a szerzőket a tanulmány megírására, mellyel reményeink szerint a pedagógus kollégák ezirányú ismereteit is fontos és hasznos adalékokkal tudjuk kiegészíteni.

AZ ÖKOTUDATOSSÁG KIALAKÍTÁSÁT KIVÁLTÓ TÉNYEZŐK

Azzal, hogy a turizmus tömegjelenéssé vált, nemcsak mindennapjainkat befolyásoló társadalmi és gazdasági tényező lett, hanem a környezetünkre erős hatást gyakorló faktor is. A turizmus volumene elérte azt a szintet, hogy ma már nem túlzás „totális turizmusról” beszélni, amelyben: (1) a teljes földfelszín turisztikai desztinációként értelmezhetjük, (2) a népesség legnagyobb része utazóként vagy a fogadó területek lakosságaként érintett az áramlásokban, (3) az államok, az önkormányzatok, az integrációk és az egyének is törekсенek erőforrásaik minél jelentősebb hányadát a

turizmusban hasznosítani (Michalkó, 2018).

Az emberiség ökológiai lábnyoma az 1980-as évekre akkora lett, ami már meghaladja a Föld hosszú távú regenerációs képességét (Wackernagel–Rees, 2001). Évtizedekkel ezelőtt felfigyeltek már a turizmus nem kívánatos környezeti hatásaira is. A turizmus dinamikus fejlődésével a korábban egyoldalúan hangsúlyozott pozitív hatások mellett megjelentek az iparág negatív hatásai is (Puczkó–Rázt, 2005): egyre nagyobb terhelést jelent a környezetre, mert elkerülhetetlen környezet-használattal jár (minden definíciója tartalmazza az utazás, a helyváltoztatás fogalmát, de a turisztikai attrakciók jelentős része is vagy a természeti környezetre épül, vagy a háttérét a természeti környezet adja). A (tömeg) turizmus környezetkárosító hatásai közt vannak egyértelműen észlelhetők, mint a szemetelés, rongálás, építkezés. A közvetett hatások beazonosítása már nehezebb – ilyen például az utazásoknál használt szállítójárművek károsanyag-kibocsátása.

A legnagyobb környezeti károk a legnépszerűbb turisztikai desztinációkban jelentkeznek (Gonda, 2017). A látogatások – mivel különleges értékek, természeti ritkaságok bemutatásáról van szó – gyakran a védett területek, nemzeti parkok felé irányulnak (Horváth–Rimóczi, 2011). A környezeti terhelés gyakran nemcsak térben, hanem időben is koncentrált a szektorra jellemző szezonális miatt. A tömegturizmus zsúfoltságával és az azt kísérő közlekedési kaósszal számos téren érzékelteti kellemetlen hatását és terheli, károsítja a környezetet (levegőt, talajt, vizet, élővilágot, tájképet).

A környezet terhelésével, károsításával a legtöbb esetben éppen azt az erőforrást terheljük, mely a turisztikai attrakciót kínálja (Michalkó, 2003). A turizmus csak megfelelő ellenőrzés és menedzsment esetében gyakorolhat pozitív hatást, vagy legalábbis lehet negatív hatás nélkül a természetes környezetre. A választ a kihívásokra a fenntartható turizmus jelentheti. Számos definíció született már a fenntartható fejlődésre, az UNWTO is kidolgozta a saját fenntartható turizmus-definícióját, és ezt használja az Európai Unió is: „A fenntartható turizmus fejlesztése oly módon elégíti ki a mai turisták és vendégfogadó régiók igényeit, hogy egyben megóvja és fejleszti a jövő lehetőségeit. [...] gyakorlása az

erőforrásokkal való gazdálkodás olyan formáit segíti elő, amelyek révén ki-elégíthető a gazdasági, társadalmi és esztétikai igények, párhuzamosan a kulturális integritás, az alapvető ökológiai folyamatok, a biológiai sokféleség és az élővilág rendszereinek fenntartásával” (UNEP–UNWTO, 2005; UNWTO, 2005,11).

A SZELÍD TURIZMUS KIALAKULÁSA

A környezetet kímélő („szelíd”, „puha”) utazási formák közül az ökoturizmus az, amelyik a leginkább törekszik a turizmus káros hatásainak mérséklésére vagy akár megszüntetésére és a pozitív környezeti hatások maximalizálására. Akárcsak a fenntartható turizmusra, az ökoturizmusra sem született még egységes, mindenki által elfogadott definíció. Legelterjedtebb talán az IUCN (International Union for Conservation of Nature and Natural Resources – a világ hivatalos természetvédelmi szervezete) Ökoturizmus Programjának definíciója, amely szerint „az ökoturizmus a környezetért felelősséget vállaló utazás és látogatás a viszonylag zavartalan természeti területeken, azok természeti, valamint jelen és múltbeli kulturális értékeinek élvezete és értékelése céljából, úgy, hogy kíméli azokat a látogatás káros hatásainak mérséklésével, valamint a helyi népesség társadalmi, gazdasági előnyökhöz juttatásával” (Ceballos–Lascuráin, 1996, 25). Az ökoturizmus gyűjtőfogalom és szemlélet is (Fennell, 1999; Dombay et al., 2008): gyűjtőfogalomként a turizmus olyan különböző formáit jelenti, amelyek a természeti, biológiai erőforrások fenntartható használatán alapulnak, az adott ökoszisztéma teherbíró képességén belül; mint szemlélet a turizmus összes formájának fenntarthatóvá tételét célozza, hogy a turizmus járuljon hozzá az ökoszisztéma megőrzéséhez vagy helyreállításához.

Optimális esetben az összes turisztikai tevékenységnek és az összes piaci szegmensnek tükröznie kellene ezt a szemléletmódot, de különösen fontos ez a természeti és kulturális örökségre alapozott turizmus esetében, ahol potenciálisan magasabb a célállomás környezete, illetve társadalmi-gazdasági szerkezete károsításának kockázata, arról nem is beszélve, hogy amint a turizmus egyre nagyobb tömegeket érint az elkövetkező évtizedekben, el-

kerülhetetlenül nagyobb nyomás nehezedik majd ezekre a területekre.

KI IS AZ A ZÖLDTURISTA? KERESLETI MEGKÖZELÍTÉS

Az ökoturizmusban részt vevő, arányaiban növekvő (szármosságában azonban még nem igazán jelentős) látogatók távolról sem képeznek homogén csoportot, természet- és környezetvédelem iránti elhivatottságuk, elsődleges utazási motivációjuk alapján (Pannon Egyetem – Aquaprofit Zrt., 2008) több szegmensre osztható az ökoturizmusban részt vevő utazóközönség. A leggyengébb elhivatottsággal bíró és legcsekélyebb környezeti előnyökkel kecsegtető csoport az összes ökoturista mintegy 50-60%-át kitevő úgynevezett *alkalmi zöldturista*: számukra az ökoturizmus nem elsődleges motiváció, a természet pedig csak a turisztikai tevékenység háttéré, díszlete. A mintegy fele ekkora tömeget kitevő *aktív* zöldturisták avagy „outdoor” turisták környezettudatosságának szintje valamelyest magasabb, de ennél a két csoportnál a természet tenni akarás gyakran megmarad verbális szinten, és utazásaik során is megkövetelik azokat a kényelmi szolgáltatásokat, amelyek ökológiai lábnyoma magas. Az *igazi* ökoturisták és a legelhivatottabb, a desztinációt eleve ökológiai szempontok alapján kiválasztó, a környezetért akár aktívan tenni hajlandó és annak védelme érdekében kényelmi szolgáltatásokról lemondani, sőt azok hiányáért és a túra bizonyítottan öko-jellegéért többletet fizetni hajlandó ökoturisták aránya legjobb esetben az összes ökoturista ötöde-hatoda, Magyarországon talán még ennél is kisebb része (Gonda et al., 2016).

AZ ÖKOTURISZTIKAI SZEMLELET KIALAKÍTÁSÁNAK IGÉNYE A TURIZMUSFEJLESZTÉSBE

Környezetünk állapotának romlása és a turizmus tovább növekvő volume-ne, illetve a környezetszennyezéshez való hozzájárulásának erősödése miatt várhatóan nem lesz más út a turizmus menedzsmentje és a desztinációk számára, mint az ökoturisztikai szemlélet, az ökotudatosság drasztikus erősítése az utazás szektoron belül. Van egy másik út is, de ez nem a turizmus növekedéséhez vezet: ez a turisták kategorikus kitiltása vagy számuk drasztikus csökkentése, adminisztratív esz-

közökkel való erős korlátozása, amint arra egyre több helyen találunk példát a világban (Olaszország, Horvátország, Chile, Peru stb.).

A trendek mindenesetre az ilyen beállítottságú turisták számának és arányának növekedését vetítik előre (Törőcsik, 2011; Raffay et al., 2016). A hagyományos (tömeg) turizmus mellett megjelenőben van egy új turisztikai forma, a *lassú turizmus*, egy olyan növekvő piaci szegmens, amelynek éves növekedési rátája az előrejelzések szerint meghaladja a 10%-ot. Az alternatív turizmus többi formájával együtt az ökoturizmus lehetőséget ad arra, hogy eddig a turisták számára ismeretlen vagy rég elfeledett helyek ismét turisztikai desztinációkká váljanak; az ökoturizmus ezzel akár komoly terület- és főleg vidékfejlesztő tényezővé is válhat.

Az ökoturizmus közösségfejlesztő hatásáról kevesebb szó esik, pedig a környezet védelmén túl a helyi közösség összekovácsolásában és kohéziójának erősítésében is komoly szerepet kaphat (Stone–Wall, 2004; Winkler, 2012). Számos más, lassú turisztikai termékkel van szinergikus kapcsolata:

az ökoturista átlagosan több időt tölt a desztinációban, mint a tömegturista, több és mélyebben átélt élményre tesz szert, közelebbi kapcsolatba kerül a helyi közösséggel – ily módon kapcsolódik a falusi turizmushoz; a helyi közösséggel való kapcsolattartás mellett a lassú turizmus célközönsége előnyben részesíti a helyben természet, előállított élelmiszereket (gasztroturizmus). A turizmus összes formájánál igaz, hogy ellenőrizetlen fejlődése több kárt okoz, mint hasznot, és csak megfelelő keretek között és szabályozás mellett várható előnyeinek érvényesülése és káros következményeinek mérséklődése vagy hiánya (Inskeep, 2000). Az ökoturizmusra ez fokozottan érvényes: ha például egy tengerparti nyaralóhely vagy egy népszerű város (túl)telítődik látogatókkal, ez a probléma kezelhető: környezettudatos infrastruktúra-fejlesztésekkel, a látogatóforgalom arányosabb elosztásával stb. a turisztikai vonzerő fenntartható vagy akár fejleszthető. Ha azonban egy ökoturisztikai desztinációba nem kellőképpen felelősségteljes ökoturisták érkeznek, hanem felelőtlen tömegturisták és ők letarolnak mindent, akkor

már nem is fog jönni ökoturista, mert nem lesz miért (Raffay, 2018).

A FENNTARTHATÓSÁG LEHETŐSÉGES SZEREPE A POST-COVID PERIÓDUS UTÁN

Tanulmányunk természetesen nem vonatkoztathat el a 2020–2021-es COVID-19 okozta pandémiás helyzettől. Véleményünk szerint a post-COVID periódusban a turisztikai mozgások iránya és motivációja alapján felértékelődnek a belső (hazai) értékek, a közeli helyek, ezáltal a belföldi turizmus erősödhet a nyári hónapokban, hiszen a lakosság túlnyomó részének fontos szükséglete a turizmusból való részvétel (Csapó–Gonda, 2019; Gonda–Nagy–Raffay, 2019).

Minden bizonnyal megerősödik továbbá a turisták részéről a biztonság iránti igény, mely megmutatkozik majd a higiénia vonatkozásában (a szálláshelyek tisztasága, tányérszervizes étkeztetés preferenciája), a fizikai távolságtartás (social distancing) kapcsán (a fürdőhelyek és strandok befogadóképességének szabályozása, fesztiválok és koncertek törlése) és az

egyéni vagy kis csoportos utazásszervezés terén is.

Emellett lényeges piaci stratégia, hogy a szálláshelyek, légitársaságok vagy utazási irodák minél rugalmasabb foglalási feltételeket igyekezzenek biztosítani vendégeik számára. A turisztikai szolgáltatóknak rendkívül nagy hangsúlyt kell fektetniük az óvintézkedések kommunikációjára: minden létező fórumon hirdetniük kell, hogy mindent megtettek a biztonságos ott-tartózkodás elérése érdekében.

A politika is tehát a turizmus ágazat „zöldítése” érdekében. A járvány miatt számos légitársaság csödközelbe került, így állami mentőövért voltak kénytelenek folyamodni. Ennek azonban feltétele volt: Ausztriában a kormány úgy döntött, hogy az állami segítségért cserébe az osztrák légitársaságnak, az AUA-nak egy olyan tervet kell elfogadnia, mely tíz éven belül a 2018-as szint 50 százalékára csökkenti a károsanyag-kibocsátást. A jövőben tilos önköltség alatti árú jegyeket értékesíteni, minimumárat határoztak meg és a repülőjegyekre 12 eurós adót vetnek ki, a rövid távú, 350 kilométer alatti járatoknál pedig 30 eurót. Az osztrák döntés szerint minden olyan járatot meg kell szüntetni, ami kiváltható egy háromórás vonatúttal. A kezdeményezés biztató és várható, hogy azt más országokban is át fogják fenni, akár társadalmi nyomásra (www.index.hu).

Arra is látunk esélyt, hogy az elkövetkező időszakban megerősödik a virtuális turizmus azon ága, ahol az utazást teljes mértékben kiváltja a virtuális élmény. Ennek legkézenfekvőbb példái a múzeumok, tárlatok, parkok, állatkertek virtuális „bejárása” (VR – virtuális valóság szemüvegekkel, 360 fokos kamera segítségével), de akár természeti értékek megfigyelése, megismerése is szóba jöhet. Itt az erre szakosodott cégek szerepe erősödhet meg.

Az utolsó tényező a fenntartható(bb) turizmus kialakítása lehet, ami egyrészt annak lesz köszönhető, hogy a túlturizmus (overtourism) (egykori) helyszínei biztosan megtartják (amíg muszáj lesz) még az óvintézkedések egy részét, tehát nem lesz lehetőség óriási és kezelhetetlen tömegek kialakulására, a desztinációk teherbíró képességének túllépésére. Azonban azt is feltételeznünk kell, hogy az elmaradt kereslet – és ezáltal a bevételek mihamarabbi pótlása érdekében – a

virushelyzet megszűnésével nagy az esélye annak, hogy a korábbi túlterhelt turisztikai zónák, a turizmusból élő desztinációk ismét tömeges turisztikai fogyasztást fognak mérni (Csapó-Lőrincz, 2020).

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ceballos-Lascuráin, H. (1996): *Tourism, Ecotourism, and Protected Areas: The State of Nature-Based Tourism Around the World and Guidelines for Its Development*. Island Press, Washington DC.
- Csapó J. – Gonda T. 2019: *A hazai lakosság utazási motivációinak és szokásainak elemzése az aktív turizmus és a fizikai aktivitás tekintetében*. In: Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok, 4:4, 57–70.
- Csapó J. – Lőrincz K. (2020): *A turizmus gazdaságban betöltött szerepe és irányai Magyarországon a COVID-19 előtt és után*. Geometodika: Földrajz Szakmódszertani Folyóirat 4:3, 5–16.
- Dombay, I. – Magyar-Sáska, Zs. – László, P. S. (2008): *Ökoturizmus. Elmélet és gyakorlat*. Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kolozsvár.
- Fennell, D. A. (1999): *Ecotourism and Introduction*. Routledge, London – New York
- Gonda T. – Nagy D. – Raffay Z. 2019: *The impact of tourism on the quality of life and happiness*. In: *Interdisciplinary Management Research/Interdisziplinäre Managementforschung* 15, 1790–1803.
- Gonda, T. – Raffay, Z. – Horváth, G. – Pókó, N. (2020): *Environment consciousness and sensitivity towards responsible tourism in the travel practice of the Hungarian population*. *Interdisciplinary Management Research/ Interdisziplinäre Managementforschung* 16, 279–302.
- Gonda, T. – Raffay, Z. – Spiegler, P. (2016): *Az ökoturizmus fejlesztési lehetőségei és irányai a dél-dunántúli ökoturisztikai klaszter eredményei tükrében*. In: Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok, 1 : 1, 4–18.
- Gonda, T. (2017): *A „tájévalótól” a tudatos turistáig. A környezettudatosság erősödése a turizmusban*. Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Szekszárd.
- Hall, C. M. (2004): „Spatial analysis: A critical tool for tourism geographies”. In: Wilson, J. (ed.): *The Routledge Handbook of Tourism Geographies*. Routledge, London, 163–173.
- Horváth, P. – Rimóczi, Cs. (2011): „Ökoturizmus”. In: Michalkó, G. (szerk.): *Turisztikai terméktervezés és fejlesztés*. www.eturizmus.pte.hu/szakmai-anyagok/Turisztikai-terméktervezés-és-fejlesztés/book.html#d6e1796
- <http://www.ecogo.org/tag/iucn-ecotourism-definition/>. Letöltés időpontja: 2017. május 25.
- Inskip, E. (2000): *A fenntartható turizmus fejlesztése. Irányelvek a turizmus tervezőinek és szervezőinek*. Geomédia szakkönyvek, Geomédia kiadó, Budapest.
- Lew, A. A. – Hall, C. M. – Timothy, D. (2008): *World Geography of Travel and Tourism: A Regional Approach*. Elsevier, Oxford.
- Michalkó, G. (2003): *A fenntartható fejlődés ökoturisztikai aspektusai Magyarországon*. Turizmus Bulletin, 4, 13–21.
- Michalkó, G. (2010): *Boldogító utazás: a turizmus és az életminőség kapcsolatának*

magyarországi vonatkozásai. MTA Földrajz-tudományi Kutatóintézet, Budapest.

- Michalkó, G. (2018): „Turizmus a hadviselés árnyékában”. In: Michalkó G. (szerk.): *Turizmus és biztonság*. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest.
- Pannon Egyetem Turizmus Tanszék – Aquaprofit Zrt. (2008): *Országos Ökoturizmus Fejlesztési Stratégia*, Veszprém–Budapest.
- Puczkó L. – Rátz T. (2005): *A turizmus hatásai*, 4. javított kiadás. Aula Kiadó, Budapest.
- Raffay, Z. – Törőcsik, M. – Gerdesics, V. (2016): „Fast and slow tourism: tourism planning on the basis of pace of life”. In: Mašek Tonković Anka (ed.): *5th International Scientific Symposium “Economy of Eastern Croatia – Vision and Growth”*. Konferencia helye, ideje: Osijek, Horvátország, 2016.06.02 – 2016.06.04. Osijek: Ekonomski fakultet u Osijeku, 288–297.
- Raffay, Z. (2018): *Mennyi az elég és mennyi a túl sok? Ökoturisztikai desztinációk marketingtevékenysége Magyarországon. I. Nemzetközi Turizmusmarketing Konferencia (Generációk a turizmusban)*. Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar Marketing és Turizmus Intézet, Pécs, 2018. március 23.
- Stone, M. – Wall, Geoffrey (2004): *Ecotourism and Community Development: Case Studies from Hainan, China*. Environmental Management, 33:1, 12–24.
- Törőcsik, M. – Csapó, J. (2018): „Fogyasztói trendek hatása a turizmusra”. In: Csapó J. – Gerdesics V. – Törőcsik M. (szerk.): *Generációk a turizmusban. I. Nemzetközi Turizmusmarketing Konferencia*. Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, Pécs, 8–22.
- Törőcsik, M. (2011): *Fogyasztói magatartás. Insight, trendek, vásárlók*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- UNEP – UNWTO (2005): *Making Tourism More Sustainable – A Guide for Policy Makers*. <http://www.unep.fr/shared/publications/pdf/dtix0592xpa-tourismpolicyen.pdf> (letöltés időpontja: 2018. augusztus 3.)
- UNWTO (2020): <https://www.e-unwto.org/doi/abs/10.18111/wtobarometereng.2020.18.1.1>
- UNWTO, United Nations World Tourism Organization: *Sustainable Development of Tourism*. <http://sdt.unwto.org/content/about-us-5> (letöltés időpontja: 2018. augusztus 3.)
- Vége az olcsó bécsi repülőknék, a pesti járatot is érintheti a szigorítás (https://index.hu/gazdasag/2020/06/13/vege_az_olcso_becsi_repuloknek_a_pesti_jaratot_is_erinthesi_a_szigortas/). Letöltés időpontja: 2020. június 13.
- Wackernagel, M. – Rees, W. E. (2001): *Ökológiai lábnyomunk. Hogyan mérsékeljük az ember hatását a Földön? Föld Napja Alapítvány*, Budapest.
- Winkler, T. (2012): *Ecotourism as Community Development Tool: Development of an Evaluation Framework*. Master thesis, Karl Franzens Universität, Graz.
- WTTTC (2020): <https://wttc.org/Research/Economic-Impact>